

УДК 94(100)«1914/1918»:(415)

ББК 633.(4ІРЛ)52

Євген Сахновський, Олександр Сахновський

Ірландське питання в контексті Першої світової війни (методологія дослідження)

В статті розглядається методологія дослідження ірландського питання в роки Першої світової війни. В центрі уваги автора знаходиться аналіз і порівняння історичних альтернатив, які дають історикам більше можливостей відповісти на питання: чому при наявності декількох можливих варіантів вирішення ірландського питання реалізованим виявився лише один з них.

Ключові слова: ірландське питання, історіографія, дослідження, ідеологічне протистояння, війна, національне та імперське питання, політика, гомруль.

Динамічні зміни на сході Європи в кінці ХХ ст., викликані розпадом СРСР та соціалістичного табору, надзвичайно актуалізували питання нації, націоналізму, національної ідеї¹, а з іншого боку – широкий комплекс імперської проблематики. У безмежному розмаїтті сучасної історіографії, яка радикально оновлюється під впливом методологічних поворотів другої половини ХХ – початку ХХІ століття², національна та імперська тематики постають як відображення протилежних тенденцій світового розвитку. З одного боку, політичні катаклізми на сході Європи надзвичайно актуалізували питання нації, національної ідеї, націоналізму³. Проте, одночасно, і притому не менш потужно, розвивається широкий комплекс імперської проблематики, яка актуалізується тим, що зачіпає не тільки минуле колишніх

© Сахновський Е., Сахновський О., 2016

Сахновський Євген Васильович - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії нового та новітнього часу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Сахновський Олександр Євгенович - кандидат історичних наук, завідувач кафедри методики викладання суспільно-гуманітарних дисциплін Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області.

імперій, а й звернена в сьогодення. У процесі осмислення наслідків глобалізації імперська історія набуває «другого дихання». «Ми можливо, живемо вже в постколоніальному часі, але все ще не в пост-імперському» - констатує відома авторка праць з історії британської імперії Лінда Коллі. І далі продовжує: «Вся суть, привабливість, значення і виклик імперської історії полягає в тому, що, не будучи ідентичною глобальній історії, вона підступає до неї гранично близько»⁴.

У цьому контексті сама національна ідея часом піддається ревізії, а то й того більше – деконструкції, якщо вжити лексику постмодернізму. Ось до якого висновку приходять, для прикладу, визнанний нині класик соціологічної теорії Ніклас Луман. В останньому томі свого всеосяжного дослідження, присвяченого виникненню Світового суспільства як кінцевої мети сучасної цивілізації, він констатує: «За іронією долі закінчення Першої світової війни разом з проголошенням права націй на самовизначення сповіщає кінець самої цієї ідеї. Її провал стає очевидним у спробах її реалізації. Можна сказати, що віднині вона деконструюється, виходячи сама з себе, вимушено приводячи до рішень, наслідки яких не можна виправдати ніякою ідеєю»⁵. Луман вважає, що «сьогодні ми знаходимося в кінцевій фазі цієї ідеї, де вона спричиняє більше шкоди, ніж користі...», а в теоретичному плані перетворюється на одну з тих перешкод, «які заради того, що було переконливо в минулому, блокують необхідні ідеї сьогодні»⁶.

В окресленому вище комплексі національної та імперської проблематики ірландське питання не стало пріоритетним, принаймні воно не набуло тієї актуальності, яка притаманна національним історіям народів Центрально-Східної Європи. В українській історіографії інтерес до історії Ірландії ледь проглядається на рівні окремих статей⁷, а в російській – дещо ширше, але тим не менше не виходить, зазвичай, за межі традиційних підходів⁸. Подібна ситуація вимагає не просто оновлення тематики, а й методологічних новацій, побудованих на розумінні історичного пізнання як діалогу з минулим. Загалом цей діалог відбувається у трьох площинах: історик і джерело; історик і його попередники; історик в інтердисциплінарному середовищі. У цій статті мова піде про перші дві, а третя постане лише побічно і, так би мовити, імпліцитно.

Звертаючись безпосередньо до означеної в заголовку теми, вкажемо і на труднощі її дослідження. Йдеться про практично недоступні британські архіви з ірландського питання, особливо за період 1916–1922 років, який і понині вважається настільки «вразливим», що, за словами сучасного історика Джона Тоша, «всі уряди без вагань навічно закривають доступ до документів»⁹.

Не набагато краще виглядає справа і з більш ранніми періодами. До 1916 року, коли секретаріат Военного кабінету з ініціативи Моріса Хенкі встановив суворі правила, міністри й чиновники, ідучи у відставку, мали звичку забирати з собою офіційні документи, залучаючи їх до особистих архівів. Зрозуміло, що доступ до них залежить виключно від доброї волі власників чи їх спадкоємців або ж душеприкажчиків. Показовим прикладом у цьому плані є доля особистих паперів видатного британського політика Девіда Ллойд Джорджа, безпосередньо причетного до формування стратегії з ірландського питання напередодні і в роки Першої світової війни. У добре відомих історикам «Воєнних мемуарах» подана лише строго дозована політична версія подій, якою вона уявлялася авторові в 30-х роках ХХ ст.¹⁰ Папери, звичайно, містять набагато більше об'єктивної інформації. На жаль, доступ до них вкрай обмежений. Деякий час вони залишалися у власності колишньої секретарки Ллойд Джорджа місіс Френсіс Стівенсон, яка в 1934 р. стала його дружиною. Потім їх, разом з архівом лідера консервативної партії Бонар Лоу (теж причетного до ірландських справ), купив лорд Бівербрук. Останній став власником величезного масиву документів, але не мав наміру допускати до них будь-кого з бажаючих. І лише в середині 60-х років папери всіх трьох згаданих політиків попали до рук відомого історика А. Дж. П. Тейлора, який сповна ними скористався для написання декількох монографій і безлічі статей. На жаль, Алан Тейлор все своє свідоме життя (1906 – 1990 рр.) залишався крайнім прибічником «англійськості» (englishness) і, виходячи з такої вузької перспективи, майже не торкався все ще «вразливого» ірландського питання.

Штучно створені труднощі з архівами, безумовно, впливають на дослідження теми, але з ряду причин не можуть бути неподоланою перешкодою. До того ж і в цьому плані ситуація дещо міняється.

По-перше, в останні роки через мережу Інтернет стали доступними архівні матеріали, які виходять, так би мовити, з «ірландської» сторони. Це, перш за все, «Архів Джеймса Коннолі», який містить папери, листи, статті одного з найвідоміших керівників повстання в Дубліні 1916 року¹¹. Автор аналізує, і з позицій крайнього радикалізму піддає гострій критиці в однаковій мірі і політику британських урядів, і позицію Ірландської парламентської партії (далі – ІПП). Лідера ІПП Джона Редмонда Коннолі вважав своїм непримиренним політичним опонентом, слідкуючи за кожною його дією, виступом, промовою. З іншого боку, підборка документів з рукописного фонду Національної бібліотеки Ірландії містить аналогічні матеріали (листи, виступи, звернення тощо), які відображають позицію самого Редмонда та інших впливових гомрулерів¹². Ці та деякі інші архівні документи, що з'явилися в Інтернет-виданнях¹³, цінні перш за все тим, що показують реальний стан ірландського національного руху, в якому точилися свої малі громадянські війни (конфлікт між ІПП і «Шин-Фейн», протиріччя в самій ІПП та інше).

По-друге, залишається великий масив опублікованих документів – як використаних свого часу радянськими істориками, так і тих, що з'явилися на рубежі ХХ – ХХІ ст.¹⁴

По-третє, існують загалом давно відомі збірки документів, до яких дослідники – російські, українські, англійські, чи навіть ірландські – взагалі ніколи не звертались. Йдеться про документи з питань мирних пропозицій та воєнних цілей¹⁵. Причина нехтування пов'язана з методологією дослідження. Як на перший погляд, вона банальна: в текстах офіційних заяв британських воєнних цілей ірландці не згадуються. Саме ця «очевидна» обставина і є вирішальною для тих істориків, які за усталеною позитивістською традицією дотримуються правила самодостатності джерел. Вони упевнені: вивчати можна лише те, що підтверджене документально. Оскільки в даному випадку ірландці в текстах не згадуються, позитивістська логіка здорового глузду відкидає саму можливість дослідження ірландського питання в ракурсі воєнних цілей.

Але пізнавальна ситуація змінюється при застосуванні більш сучасних методів та підходів. Зауважимо, що йдеться не про категоричне заперечення позитивістської методології, а лише про її ресурсну обмеженість, яку можна компенсувати іншими

дослідницькими стратегіями, реалізувавши у такий спосіб «принцип доповненості». Безпосередньо мова йде про нині широко визнані, хоча, на жаль, рідко застосовані, доробки семіотики. Засновники цієї порівняно нової дисципліни велику увагу приділяли системі позатекстових зв'язків, загальнокультурному контексту, без відтворення якого текст, створений в іншу епоху, не може бути адекватно сприйнятий. Інакше кажучи, перш ніж дізнаватися, що саме хоче повідомити автор (чи автори) і в чому переконатися, слід задатися питанням про те, чому він говорить саме так і в такий спосіб, а що замовчує чи недоговорює. Попередній позатекстовий аналіз дає змогу виявити приховані смисли повідомлення (англ. *backward signficance* - значення поза чимось), які часто бувають більш важливі, ніж явні.

Семіотичний метод, за переконанням засновника російської семіотики Ю.М.Лотмана, «постає як метод (підкр. автором) гуманітарних наук, що проникає у різні дисципліни і визначається не природою об'єкта, а способом його аналізу»¹⁶. Специфіка останнього полягає у тому, що правила реконструкції змісту тексту повинні передувати самій реконструкції. У розглядуваному нами випадку семіотичний метод аналізу дає цікаві результати: ірландське питання постає у контексті британських воєнних цілей як феномен «неявленої присутності», або, як тепер кажуть, «віртуальної реальності». Якщо основну увагу звертати не на самі тексти британських воєнних цілей, а на умови їх створення (проекти, дискусії, поправки тощо), впливає цікавий факт: вся національно-колоніальна фразеологія формувалася під безпосереднім впливом формально не присутнього в текстах ірландського фактора.

Інасамкінець, ще раз повернемося до методології дослідження. Радянські історики внесли суттєвий науковий доробок в історію Ірландії XIX – XX століть¹⁷, але вивчали ірландське питання виключно під певним кутом зору. Магістральний напрямок досліджень визначався тим доволі обмеженим колом питань, які безкомпромісно диктувала марксистська методологія у її радянському, тобто надзвичайно спрощеному варіанті. Про це красномовно свідчить назва фактично єдиної суто наукової монографії з ірландського питання початку XX ст., яку написав талановитий історик з Московського університету Артем Колпаков¹⁸. Він детально проаналізував джерела, чесно визнавши

серйозні прогалини у зв'язку з закритими матеріалами архівів, критично оцінив «буржуазну» історіографію (необхідний атрибут наукової роботи тих часів), точно сформулював питання і дав на них аргументовану відповідь. І тим не менш, «революційне» спрямування старанно виконаного дослідження красномовно говорить само за себе.

Загалом, можна констатувати таке: нечисельна група радянських істориків-ірландистів, мислячих у межах моністичної марксистської доктрини, не бачила будь-якої альтернативи «шляху Ірландії до революції». До абсолютизації саме такої візії спонукав і виключно негативний образ Британської імперії як злісного ворога всіх поневолених народів, та й до того ж – і цей політичний мотив теж слід враховувати – серйозного суперника як царської Росії, так і Радянського Союзу. Отож, однобічна революційна перспектива визначила інтерес до радикальних напрямків визвольного руху, робітничого класу та його лідерів, соціалістичних течій, повстань тощо. Типовий приклад: ірландському повстанню в Дубліні («Червоний Великдень» 24–30 квітня 1916 р.) присвячено більше праць, ніж історії ІІІІ за майже 40 років її існування. Взагалі в історії гомрулерського руху, який класично представляла саме ІІІІ, більш-менш позитивно оцінювалася лише «епоха Парнелла» (80-і роки ХІХ ст). Подальша діяльність «партії ірландського буржуазного націоналізму», особливо з початку ХХ ст., лише зрідка згадувалася – і то не в плані аналізу спадів, піднесень чи змарнованих шансів, а в перспективі невідворотної приреченості.

Сучасна історична думка розвивається в інших суспільно-політичних умовах і ґрунтується на більш широких епістемологічних засадах. Нині в суспільних науках утверджується посткласична стохастична картина світу, яка ретроспективно передбачає історію багатоваріантну, неодномірну й альтернативну. В теоретичному плані відмінність від моністичного розуміння історії постає у вигляді дилеми: або та чи інша глобальна історична концепція обіцяє гарантовану історію – ціною виключення альтернатив, а значить, і свободи історичного вибору, заміненого «непорушними закономірностями», або вона відкриває наявні в історії альтернативи, а разом з ними і свободу рухатись в тому чи іншому напрямку, але ціною ризику драматичних помилок, протиріч і зривів¹⁹.

Стосовно ірландського питання найголовнішим, мабуть, є постановка його у більш широкий контекст – як просторовий, так і тематичний, причому обидва взаємопов'язані. Щоб бути більш зрозумілим, нагадаємо, що для англійської історіографії було і, до певної, залишається й понині типовим відокремлення ірландського національного питання від національних рухів «за Каналом», тобто в континентальній Європі. Останні аж до 1930-х років розглядалися як прогресивні, історично виправдані недолугою політикою реакційних режимів та відсутністю демократичних свобод. Така оцінка не розповсюджувалася на ірландський рух у Великій Британії – країні парламентської демократії, - який, з цього погляду, виглядав аномальним непорозумінням, спричиненим «кельтським темпераментом західних британців католицької віри»²⁰. На рівні масової свідомості переважала думка, що цю «аномалію» треба сприймати як якусь неминучу прикрість, і, як кажуть самі англійці, «by the way» (між іншим). Лише одна ніби мимохідь кинута відомим письменником Сомерсетом Моємом ремарка може у цьому сенсі багато чого сказати. Описуючи «британський світ» на межі XIX-XX ст., цей проникливий знавець англійської ментальності констатує: «Британія досягла вершини своєї могутності... Метрополія була казково багата... Британський флот був найбільшим у світі. В спорті англійцям не було рівних... Здавалось, ніщо й ніколи не змінить цього щасливого стану речей. Жителі наших островів вірили в Бога, а Бог, в чому вони ані трохи не сумнівались, прийняв Британську імперію під своє заступництво». А далі слідує коротка ремарка без коментаря: «Правда, ірландці багатьом псували кров...»²¹.

Цілком очевидним є зв'язок ігнорування ірландського питання з пануючою у XIX - поч. XX ст. ліберально-вігською концепцією англійської історії як безперервного прогресу. Щодо національного питання у самій Великій Британії, то воно зазвичай залишалося поза увагою істориків, так само як і політиків. Ірландія для них була не колонією, а лише «внутрішньою справою», «прикрістю непорозуміння», на крайній випадок – «проблемою», але далеко не ідентичною національним проблемам Європи.

У цьому контексті, варто віддати належне засновникам марксизму, які ще в середині XIX ст. визначили статус Ірландії як «першої англійської колонії»²². Цю тезу нині оригінально підтвердив американський дослідник Ерік Вульф. Він зазначає: «Процес створення стратегічних основ капіталістичного устрою і залежних зон його підтримки тривав як на батьківщині капіталізму, так і за кордоном... Капіталістичний розвиток створив периферію в межах самого ядра (підкреслено автором)»²³. Саме такою колоніальною периферією і була Ірландія. Заперечуючи подібні висновки, англійські історики XX ст. засуджували гноблення «малих націй» в континентальній Європі, не звертаючи водночас уваги на протиріччя федерального устрою Великої Британії²⁴. Прикладом може слугувати монографія Кеннета Колдера, в основу якої покладена дисертація цього автора з характерною назвою «Національне самовизначення у політиці британських урядів періоду Першої світової війни», де про ірландців нагадує лише коротка примітка в кінці книги²⁵. У дезорієнтованого таким чином читача складається уява про те, що проблема «малих націй» існувала лише на Сході Європи, а Великобританія нібито залишилась, як завжди, in Europe but not of Europe (в Європі, але не належить до Європи).

У цьому плані більш зрозумілою є позиція сучасного італійського історика Андреа Граціозі, який, пропонуючи цілісну інтерпретацію європейської історії XX століття, теж зосередив свою увагу насамперед на теренах Східної Європи, але при цьому зробив ряд суттєвих зауважень, що прирівнюють ірландське національне питання до тих, які потрясли Східну Європу. Більше того, автор зумів подати його в якості своєрідного еталона. А.Граціозі якнайкраще скористався цитатою з маловідомої праці Люїса Нам'єра, який ще в 1942 р. писав: «Кожна Ірландія цієї Східної Європи мала свій Ольстер, густо заселений завойовниками, свій Пейл*, свою англо-ірландську аристократію і своїх селян, які зуміли зберегти, нерідко завдяки релігії, деякі фундаментальні риси своєї первісної культури...»²⁶.

* Пейл – перша англійська колонія на східному узбережжі Ірландії, навколо Дубліна, що виникла в XI ст. Укріплена фортецями та замками, стала форпостом англійської колонізації Ірландії.

Постановка ірландського питання у більш широкий контекст можлива і в іншому плані. Недавно російський історик Алексей Міллер висунув методологічно цікаву тезу про «макросистему континентальних імперій», котра впродовж довгого часу залишалася внутрішньо стабільною. Причину цього автор вбачає у тому, що, «не дивлячись на часті війни між сусідніми імперіями, всі вони дотримувалися певних конвенціональних обмежень у своєму суперництві». Хоча йдеться тільки про континентальні імперії (Романових, Габсбургів та Гогенцоллернів), подальший розвиток тези Міллера не менш цікавий: «Відмова від цих обмежень почалася під час Кримської війни, а остаточний демонтаж системи конвенціональних обмежень у відносинах між континентальними імперіями зайняв декілька десятиліть і зі всією силою виявився у ході Першої світової війни». В кінцевому рахунку логіка міркувань підводить автора до привабливої перспективи – заново осмислити питання про співвідношення національних рухів і протиборства імперій, які підтримували ці рухи одна проти одної²⁷.

Тезу Міллера, попри вказані ним обмеження, добре ілюструють цікаві розвідки В.І.Дурова про роль ірландського фактора у воєнно-політичній стратегії Німеччини²⁸. Активність ірландських емігрантів викликала в Берліні інтерес, оскільки відповідала програмі використання національних рухів у таборі свого головного противника. З іншого боку, ірландські націоналісти ставили за мету інтернаціоналізувати ірландське питання, досягти підтримки ідеї ірландської незалежності як з боку урядів, так і світової громадськості²⁹. Враховуючи чисельність і географію ірландської діаспори, німецький фактор у стратегії ірландського націоналізму - лише один з багатьох. Тут перспективи дослідження досить великі: США, Канада, Австралія. Російський фактор теж, звичайно, заслуговує на увагу. Достатньо нагадати про неабияке зацікавлення В.І.Леніна ірландським питанням.

Нові орієнтири дослідження відкриває також переосмислення в сучасній літературі, головним чином західній, феномена «нації», «націоналізму» та «національної держави», викликане процесами світової глобалізації, регіоналізації та конфедералізації. Національна держава не виглядає тепер єдиною можливою альтернативою імперії, а ця друга,

знову-таки, далеко не завжди сприймається у категоріях антиколоніальної боротьби поневолених народів. Нині навіть Російська імперія не оцінюється західними аналітиками як «абсолютне зло»³⁰. То що вже говорити про британський досвід успішної еволюції від імперії до Співдружності. У цьому плані на найпильнішу увагу заслуговує існуюча як в Британії, так і в Ірландії стійка інтелектуальна традиція, прибічники якої твердять, що гомруль був реальною гарантією (*obvious basis*) мирного вирішення англо-ірландського конфлікту. Коли і чому «партія гомруля» втратила історичний шанс? Ці питання і до сьогодні залишаються без остаточної відповіді. Так, наприклад, Крістофер Кеннеді з Університетського Коледжу міста Корк намагається спростувати усталену думку про 1916 рік як корінний рубіж (*watershed*) в історії Ірландії ХХ ст. Застосовуючи методи соціальної психології, він доводить, що починаючи з 1912 р. напрямок націоналістичної громадської думки неухильно, хоча й без галасу, змінювався, тому «Червоний Великдень» 1916 р. став швидше каталізатором процесу, який «вже пішов» (*already ongoing process*)³¹.

Ще менш відомими залишаються дотепер пропозиції вирішення ірландського питання шляхом федералізації Великої Британії³². Нагадаємо також відомий факт: перші спроби започаткувати поступовий перехід від Імперії до Співдружності припадають, на воєнні роки (імперські конференції 1917 і 1918 рр.). Всебічний аналіз названих альтернатив – далеко не марні інтелектуальні вправи, а вияв багатомірної, наперед не передбачуваної історії, в світлі якої і «шлях до революції» уявляється не таким простим і прямолінійним.

Ще один підхід – постановка ірландського питання в контекст ідеологічної боротьби в міжнародних відносинах 1914–1918 рр., перш за все – у зв'язку з проблемою «малих націй». Спробу започаткувати цю тему шляхом підбору документальних свідчень зробила ще в 1937 р. ірландська письменниця Дороті Маккардл³³. Але далі справа не пішла. Радянські історики схилилися до романтизації антиколоніального опору й намагалися звести його причини до соціально-економічних факторів. Ідеологія в кращому випадку розглядалася як суррогатний спосіб виявлення соціального протесту.

Між тим Перша світова війна продемонструвала небачене до того втягнення європейських держав і США в ідеологічне протистояння. Наскільки нам відомо, у зарубіжній історіографії одним із перших на це вказав радикальний американський історик про марксистської орієнтації Габріель Колко. Розглядаючи феномен війни, він виходить із загального розуміння її як найбільш вагомому каталізатора ідеологічних та політичних трансформацій минулого (XX-го) століття. Дещо схематично міркування Колко зводяться ось до чого: розпочинаючи війну, правляча еліта втягнутих у неї держав очікувала на її швидке закінчення і тому не брала до уваги внутрішній фактор. Такий прогноз базувався на досвіді попередніх воєн. Навіть англо-бурська війна 1899-1902 рр. теж мало чому навчила тогочасних політиків. Між тим інтенсивний технологічний прогрес та виникнення системи блоків цілковито змінили спосіб ведення і масштаби сучасної війни, яка перетворилася у зтяжне змагання на виживання. Отже, не свідомі зусилля правлячих еліт, а саме війни створювали передумови для радикальних заходів, неочікуваних у мирний час: вони «незмінно приносили фатальні сюрпризи, створюючи виклики й нові обставини, котрі швидко переходили всі межі, що очікувалися, і змінювали природу, зміст і результати конфліктів»³⁴.

Підставою для стисло окресленої вище схеми Габріеля Колко стала саме Перша світова війна. І дійсно, по мірі її невизначеного продовження будь-які «конвенціональні обмеження» в суперництві великих імперій були відкинуті. Межа між умовно дозволеним і недозволеним нівелювалася самим прагненням перевершити противника – і то не тільки у суто військовій царині, а й політично, ідейно, морально. Тому дещо дивним може здатися лише на перший погляд такий факт: маючи невіршені «власні» національні проблеми, правителі імперій вступили в роки війни у гостру конкурентну боротьбу за «свободу і права малих націй». Причому ніякі застереження не могли зупинити цю своєрідну «гонку за лідером». Як відомо, британський уряд на чолі з досвідченим політиком Д.Ллойд Джорджем демонстративно висловився (в союзницькій ноті в січні 1917 р.) за «визволення пригноблених націй Австро-Угорщини» буквально через декілька місяців після розправи

над учасниками Ірландського повстання 1916 р. А в квітні 1918 р., попри всі застереження про можливі наслідки, на ірландців розповсюдили закон про загальну військову повинність. Здається, в цих акціях немає ні логіки, ні здорового глузду.

Однак, незважаючи на всю складність поставлених вище питань, ґрунтовну відповідь на них можна отримати, якщо, окрім вище згаданих цікавих міркувань Габріеля Колко, звернутися до теоретичної спадщини Карла фон Клаузевіца. Останнім часом його все частіше визнають, якщо вжити вираз Мішеля Фуко, «засновником дискурсивності» в галузі воєнної теорії³⁵. Так от, детально обґрунтовуючи «чисту логіку війни», відомий теоретик особливо наголошував на «прагненні до крайнощів»: «Війна – це акт насилля, прояв котрого не знає меж... Застосування фізичного насилля ніяк не виключає участі розуму; тому той, хто це насилля застосовує, без коливань і жалості, має велику перевагу над противником, якщо останній не буде діяти так само. Таким чином, можна диктувати противнику закони, причому кожний підштовхує іншого до ще більших крайнощів, межі яких диктуються лише протидією з боку ворога»³⁶. Своєрідна «гонка за лідером», прагнення будь-що його обійти, виграти кращу позицію – все це притаманне не тільки суто військовій сфері (вдосконалення техніки, озброєння, стратегії й тактики ведення бою тощо), а й ідеології. В тотальній війні тут так само реалізується «прагнення до крайнощів». Кожна з воюючих сторін прагне обійти противника, зайняти передову позицію, перевершити інших своєю радикальністю.

Елементи ідеологічної ескалації помітні вже на початку збройного конфлікту, але особливо потужно динаміка кумулятивної радикалізації ідеологічного дискурсу виявила себе на рубежі 1916 – 1917 рр., коли війна набула тотального характеру. У боротьбі за нейтральні країни, особливо США, обидві воюючі сторони суперничали заради популярності, створювали ситуацію «взаємного залучення» у словесну боротьбу за «права і свободи малих націй».

Тоді ж виявилася і певна особливість «прагнення до крайнощів» в ідеологічній сфері, де лінія протиставлення проходить і між союзниками. Яскравий приклад – претензії на моральне лідерство президента США Вудро Вільсона і лідера більшовиків В.І. Леніна³⁷. Таке взаємне суперництво ще більше

загострювало ідеологічне протистояння, причому радикалізація ідеї «національного визволення» – це не результат якихось не-продуманих рішень, а вияв самої динаміки тотальної війни, суть якої полягає в тому, що сьогоднішній радикалізм приречений стати поміркованою формою завтрашнього. Саме в таких умовах всі мирні альтернативи вирішення ірландського питання поступилися під кінець війни революційній. Загалом, запропоновані вище підходи не наближають до абсолютних істин чи остаточних рішень. Їх евристичний потенціал і сфера застосування продуктивно обмежені. Проте, обравши шлях аналізу історичних альтернатив та їх порівняння, історик має більше шансів відповісти на питання: чому при наявності декількох можливих варіантів вирішення ірландського питання реалізованим виявився лише один з них.

Примітки:

¹ Национальная идея: история, идеология, миф / РАН, Институт сравнительной политологии. Отв. ред. Семичин Г.Ю. – М., 2004. – 599 с.

² Репина Л.П. Историческая наука на рубеже XX-XXI вв.: социальные теории и историографическая практика. – М.: Круг, 2011. – 560 с.

³ Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з англ. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с; Дунаєва Ю.В. Проблема национализма и этнической идентичности в странах Центрально-Восточной Европы (Обзор) // Политическая наука. – 2002. - № 4. – С. 138-159; Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання в новій Європі / Пер. з англ. – Львів: Кальверія, 2006. – 280 с.

⁴ Colley L. What's Imperial History Now? // What is History Now? / Ed. by D.Cannadine. – Basingstoke, 2004. – P. 133-134.

⁵ Луман Н. Самоописания / Пер. с нем. – М.: Изд-во «Логос», 2009. – С 202-203.

⁶ Луман Н. Вказ. праця. – С. 203.

⁷ Барабанов Ю., Толстов С. Значення ірландської промисловості для Великої Британії в роки Першої світової війни // Європейська політика: від регіональних конфліктів до Першої світової війни. – Чернівці, 1995. – С. 108 – 116; Сахновський О.Є. Втрачений шанс: Ірландська парламентська партія між імперським лоялізмом та націоналізмом на початку

Першої світової війни // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 173 – 174. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Рута, 2003. – С. 402 – 412; Сахновський О.Є. Ірландське питання у „Воєнних мемуарах” Девіда Ллойд Джорджа // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 229 – 230. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 231 – 233. 26.

⁸ Ірландія: прошлое и настоящее: Указ. литературы. – Воронеж, 1998. – 62 с.; Мирошников Е.Ю. Альтернативные пути к ирландской независимости в XIX веке: реальность и иллюзии // Нестор. – Воронеж, 1993. – Вып. 2. – С. 20-42. Полякова Е.Ю. Ирландия в XX веке. – М.: ИВИ РАН, 2002. – 87 с.

⁹ Тош. Д. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / Пер с англ. – М.: Изд. „Весь мир”, 2000. – С. 78.

¹⁰ Детальніше див.: Сахновський О.Є. Ірландське питання у „Воєнних мемуарах” Девіда Ллойд Джорджа. – С. 231 – 233.

¹¹ James Connolly document Archives [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.wageslave.org/ics/archive.

¹² John Redmond Papers, National Library of Ireland, Manuscripts Room [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.library.uws.edu.au/ad-NUWS

¹³ Asquith Н.Н. on Irish question / Compiled Nicholas Whyte, 9 september 2001. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://explorers.whyte.com/asquith/default.htm>.

¹⁴ Ireland, 1905 – 1925: documents and analysis / Ed. by Hepburn. – vol. II. – Newtownards, 1998. – 517 p. 38; The Irish Republic. A documented chronicle of the Anglo-Irish conflict, 1916 – 1923 / Ed. by D. Macardle. – New York, 1937. – 1045 p.

¹⁵ Official statements of war aims and peace proposals (dec. 1916 to nov. 1918). – Washington, 1921. – XIII, 515 p.

¹⁶ Лотман Ю.М. Внутри мыслящих миров. Человек-текст-семиосфера-история. – М.: Языки русской культуры, 1996. – С. 6.

¹⁷ Полякова Е.Ю. История Ирландии в трудах советских ученых // Историк и общество. – М., 2009. – С. 99-119.

¹⁸ Колпаков А.Д. Ирландия на пути к революции, 1900 – 1918 гг. – М.: Изд. Московского ун-та, 1976. – 280 с.

¹⁹ Философия истории / Под. ред. проф. А.С. Панарина. – М.: Гардарики, 2001. – С. 9-11.

²⁰ Lebow R. White Britain and Black Ireland. The Influence of stereotypes on colonial policy. – Philadelphia, 1976. – P. 34.

²¹ Моэм С. Моэм выбирает лучшее у Киплинга («Введение» к сборнику рассказов Р.Киплинга, 1953 // Моэм У. Сомерсет. Искусство слова: О себе и других. Литературные очерки и портреты. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 285-286.

²² Энгельс Ф. – Марксу К., 23 мая 1856 г. // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 29. – С. 43.

²³ Вульф Е. Європа і народи без історії: Пер. з англ. – К.: Вид. дім. КМ Академія, 2004. – С. 277.

²⁴ Соколов А.Б. Британская историография в XX веке // Вопросы истории. – 2003. - №2. – С. 151

²⁵ Calder K. Britain and the origins of the New Europe, 1914-1918. – Cambridge, 1976. – P. 223f.

²⁶ Соколов А.Б. Вказ. праця – С. 25.

²⁷ Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. – Вип. 4 «Ros-sia et Britannia: Імперії та нації на окраїнах Європи». – Харків: Новий вид, 2001. – С.41-42.

²⁸ Дуров В.И. Ирландский фактор в военно-политической концепции генерала Фридриха фон Бернгарди // Россия и мир в к. XIX- нач. XX вв. – Пермь, 2009. – С. 67-70; Дуров В.И. Деятельность Р.Кейзмента в Германии в годы Первой мировой войны // Вопросы истории. – 2010. - № 6. – С. 99-106; Дуров В.И. Германия в стратегии ирландского национализма: 1914-1916 // Конфликты в международных отношениях: историческая ретроспектива и перспектива. – Кемерово, 2009. – С. 60-66.

²⁹ Тош. Д. Вказ. праця. – С.46.

³⁰ Российская империя в зарубежной историографии: Работы последних лет: Антология. - М.: Новое издательство, 2005. – 284 с.

³¹ Kennedy M. Christopher. A Transformation of Nationalist Opinion, 1912-1916. – N.Y. – Oxford, 2010. – X, 315 p. [Irish studies. – Vol. 10].

³² Грудзинский В.В. На повороте судьбы: Великая Британия и имперский федерализм (последняя треть XIX – первая четверть XX в.). – Челябинск, 1996. – С. 5.

³³ The Irish Republic. A documented chronicle of the Anglo-Irish conflict, 1916 – 1923. – P. 38.

³⁴ Kolko G. Century of War: Politics, conflicts, and society since 1914. – New York, 1994. – P. 354.

³⁵ Reid J. Foucault on Clausewitz's conceptualizing the relationship between war and power // *Alternatives*. – N.Y., 2003. - №28. – P. 1-28.

³⁶ Клаузевиц Карл фон. О войне: В 2-х т. – Т. 1. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002. – Т.1. – С. 24.

³⁷ Фісанов В.П. Програне суперництво (США та Австро-Угорщина у Центральній Європі в роки Першої світової війни). – Чернівці: Золоті литаври, 1999.

Yevhen Sakhnovskyy, Olexandr Sakhnovskyy

**The Irish question in the context of World War I
(research methodology)**

The article deals with the research methodology of the Irish issue during World War I. The author focuses on the analyses and comparison of historical alternatives, which provide more opportunities to answer the question: why if there are several possible solutions of the Irish issue was implemented only one of them.

The author has proved that traditional position of the home rule supporters, especially the IPP leaders, to count for the Liberal Party in terms of the future perspectives was erroneous because British liberalism was in critical condition and was not able to cope with the challenges of war-time. Expansion of the Conservatives' influence, opponents of the Home Rule in the 1st (May 1915) and the 2nd (December 1916) coalition governments, showed no prospect in putting question of the Irish autonomy.

Using numerous historical sources, especially inaccessible before records of the British archives, the author traces the evolution of the political processes in Ireland in 1914-1918. It has been proved that weakening of the Home Rule Party positions provided extensive possibilities for strengthening the influence of radical Irish parties. A remarkable event was April rebellion ('Red Easter') in Dublin in 1916. A decision to punish rebels severely adopted by Asquith government under the Conservatives' pressure led to contradictory outcomes: they earned a moral victory after defeat in unequal armed fight.

In line with the research methodology, it is fitting to put Irish issue in wider and interrelated context, – in both the dimensional and the thematic, - because within Great Britain this kind of question normally was

remained unattended for historians, as well as for politicians. They never had treated Ireland as the colony but rather as «the internal affair» or «the problem», which was not identical national issues of Europe. In this case it is very important to raise the Irish issue in the context of ideological confrontation in international relations 1914-1918 – first of all in connection with the problem of «small nations».

Widening discovered by C. von Clausewitz, military theoretician, of the ‘Law of Extremes’ at ideological confrontation is discussed in the thesis. Using semiotic method the author proved that British military aims in 1917-1918 were formulated taking into consideration possible Irish reaction. A government’s attempt to spread a military duty to Irishmen (April 1918) was not ‘a Lloyd George’s mistake’ but expression of total war dynamics, which dictated conditions under which the Irish issue solution became impossible. Caused by external factors the ‘conscription crisis’ had buried the idea of the Irish autonomy and predetermined a crushing defeat of the Home Rule party at the parliamentary election in December, 1918. The Irish issue had got additional impacts for further political exacerbation.

Key words: *irish issue, historiography, research, ideological confrontation, war, national and imperial question, home rule.*

Надійшла до редколегії 10.11.2016 р.